

PETER KLINAR

O mednacionalnih odnosih v Sloveniji

(*Avtohtoni in imigranti*)

Uvod

Značilnost jugoslovanske krize je, da se začenja razpletati neenakomerno, in to le na nekaterih področjih, kar še ne zagotavlja njenega celovitejšega razpleta. Ekonomska in socialna kriza se stopnjujeta in spremljajo ju zmeraj bolj zaostreni pojavi socialne dezorganizacije in patologije.¹ Politična kriza se začenja razpletati v tistih republikah, v katerih se začenja z začetnimi koraki uveljavljati večstrankarski politični pluralizem s političnimi razmerji med pozicijo in opozicijo. Vzporedno s temi političnimi procesi se v Hrvaški in Sloveniji oblikujejo odločne zahteve po uveljavljanju samostojnih in neodvisnih nacionalnih držav,² kar moremo označiti tudi za izhode iz zaostrenih mednacionalnih konfliktov. Ker pa so pogledi na razhajanje ali spreminjanje Jugoslavije med posameznimi republikami bistveno različni in konfliktni, ne moremo reči, da se zaostrena kriza mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji začenja presegati.

Z vidika Slovenije so spremembe njenega političnega sistema, ki temeljijo na političnem pluralizmu in na težnjah po ustvaritvi slovenske avtonomne nacionalne države, hkrati razumljene kot načini za reševanje krize mednacionalnih odnosov, v katere je Slovenija vpletena v okvirih jugoslovanske zvezne države. Naraščajoča slovenska narodna in nacionalna zavest se ni prebudila s parlamentarnimi volitvami spomladi preteklega leta, njeno prebujanje sega še nazaj v pretekla leta.³ Čeprav so v Sloveniji načrtane smeri izhodov iz krize mednacionalnih odnosov, tudi s plebiscitarnim odločanjem, se ne srečujemo s pomembnejše spremenjenimi dejanskimi razmerami, ki bi odsevale večjo avtonomnost Slovenije in učinkovitejšo razpletanje mednacionalnih konfliktov. Lahko še zmeraj trdimo, da so globalni mednacionalni odnosi na vrhuncu krize, novost pa je, da so iz slovenskih izhodišč odločno nakazane smeri za reševanje krize mednacionalnih odnosov. Utemeljeno je torej pričakovanje o začetkih njenega reševanja. Medtem ko zorijo politične razmere v Sloveniji za reševanje mednacionalnih konfliktov, pa je hkrati treba reči, da vrhunska socialnoekonomska kriza, ki se še pogloblja, ni spodbudna za reševanje krize mednacionalnih odnosov. Na jugoslovanski ravni slovenski in hrvaški projekt o avtonomiji obeh republik ni sprejet kakor tudi ne zamisel o morebitnih konfederacijskih povezavah med jugoslovanskimi republikami. Te

¹ SJM 1990/2, Raziskava Slovensko javno mnenje 1990/2, november, december 1990, Center za raziskovanje javnega mnenja, RI-FSPN.

² Glej: Samostojna Slovenija, Nova revija 95/1990.

³ Glej Slovenski utrip, Javno mnenje 88-89, RI-FSPN, Ljubljana 1989. P. Klinar: Pogledi na avtonomijo Slovenije, Teorija in praksa 5/90, str. 573-582.

zasnove zaenkrat nimajo mednarodne podpore. Bistveno različne zamisli med zahodnim in vzhodnim delom Jugoslavije o načinih reševanja mednacionalnih konfliktov in o prihodnosti Jugoslavije širijo negotovost o izhodih iz krize mednacionalnih odnosov.

Mednacionalni odnosi v Jugoslaviji in individualni medetnični odnosi

Tako je kriza jugoslovanskih mednacionalnih odnosov še zmeraj na vrhuncu. Ocene SJM opozarjajo na trende slabšanja mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji, kar je vidno od 1986. leta naprej pa do sedanjega časa.⁴ Razmere v Jugoslaviji so takšne, da se skoraj polovica slovenskih anketirancev zaradi njih počuti ogrožene. Skrb vzbuja, da politični mednacionalni in medrepubliški medsystemski konflikti vplivajo na medosebne odnose. Mogli bi reči, da politični odnosi kvarijo medosebne odnose med pripadniki različnih jugoslovanskih narodov, vzbujajo ksenofobijo, negativne predsodke in stereotipe.

V prejšnjih raziskavah smo ugotavljali, da so bili temeljni razlogi za ne široko razširjeno etnično distanco med jugoslovanskimi narodi medsebojne globlje kulturne razlike, sedaj pa se etnična distanca širi predvsem na temelju medsebojnih političnih razlik. Politični odnosi kvarijo osebne medetnične odnose in širijo medsebojne disjunktivne odnose. Za ponazoritev te trditve navajamo podatek, da so Slovenci na eni strani najbolj izrazito pripravljeni vstopati v primarne in sekundarne (dobre sosedske) odnose s Hrvati, po drugi strani pa se kažejo najbolj opazni odnosi etnične distance v razmerjih Slovencev do Srbov.⁵ V prejšnjih raziskavah so se kazali manj izraziti odnosi etnične distance do Muslimanov in Albancev.⁶

Mednacionalni odnosi v Sloveniji

Globalni mednacionalni konflikti v Jugoslaviji vplivajo na mednacionalne razmere v Sloveniji. Sedanji raziskovalni rezultati kažejo najslabšo podobo mednacionalnih odnosov v daljšem raziskovalnem obdobju. Prevladujoča mnenja, kot so letošnja, da odnosi niso niti dobri niti slabi, so bila ugotovljena še v 1986. letu.⁷ Večina Slovencev ob koncu 1990. leta sodi, da mednacionalni odnosi v Sloveniji niso niti dobri niti slabi, 31% jih pozitivno ocenjuje, 21% pa negativno. Ocene mednacionalnih odnosov v Sloveniji so ob koncu 1990. leta izrazito slabše, kot so bile na začetku 1990. leta.⁸ Ta ugotovitev opozarja, da kriza mednacionalnih odnosov prodira tudi v Slovenijo, ki je po etnični sestavi manj zapletena od drugih republik. Mednacionalni odnosi so prenapeti in nacionalizmi s šovinizmi se širijo. Politike, ki spodbuja širjenje regresivnega nacionalizma, prisotne v vseh okoljih Jugoslavije, ne moremo označiti za uspešno in kaže na težave pri doseganju medsebojnih sporazumov, brez katerih se mednacionalni konflikti težko rešijo, saj vsakršne enostranske rešitve obstoječe konflikte zastrujejo in rojevajo nove.

Očitno je, da je manj ugodne ocene mednacionalnih odnosov v Sloveniji treba pripisati odnosom med avtohtonim in imigrantskim prebivalstvom. Za pravilno se

⁴ SJM 1986–1990/2.

⁵ SJM 90/2.

⁶ SJM 80, SJM 81/82.

⁷ SJM 1978–1990/2.

⁸ SJM 90, SJM 90/2.

kaže trditev, da na omenjene ocene mednacionalnih odnosov v Sloveniji vplivajo predvsem globalne razmere v Jugoslaviji. Konkretnije ocene odnosov med avtohtonimi prebivalci in pripadniki drugih jugoslovanskih narodov, ki bivajo v Sloveniji, so namreč glede na kraj bivanja ali zaposlitve, kljub temu da kažejo na kratkoročnejše trende njihovega slabšanja, ugodnejše od splošnih ocen mednacionalnih odnosov v Sloveniji. Hkrati pa so splošne ocene mednacionalnih odnosov v Sloveniji veliko bolj ugodne od ocen jugoslovanskih mednacionalnih odnosov, kar govori o utemeljenosti sklepa, da mednacionalni odnosi v Sloveniji še niso prišli do nevarne, kritične ravni.⁹

Odnosi do imigrantov z drugih področij Jugoslavije

Mednacionalni in medrepubliški globalni konflikti v Jugoslaviji ustvarjajo v Sloveniji med avtohtonim prebivalstvom nerazpoloženje do imigrantov iz drugih okolij Jugoslavije. To nerazpoloženje je zasnovano predvsem na omenjenih globalnih konfliktih, saj podatki ne govorijo o večji razširjenosti posameznih konfliktov med avtohtonimi in imigrantskimi prebivalci v krajih bivanja ali dela. Nerazpoloženje do imigrantov dobiva znake ksenofobije in šovinizma ter ne kaže na razlike v odnosih, ki se pojavljajo med avtohtonim prebivalstvom razvitih imigrantskih držav in mednarodnimi imigranti iz nerazvitih emigrantskih držav.¹⁰ Avtohtono prebivalstvo Slovenije ne kaže do imigrantov iz Jugoslavije kakšne izrazitejša naklonjenosti, ki bi bila umestna glede na to, da izvirajo iz predelov dosedanje skupne federativne države.

Izrazita večina Slovencev nasprotuje novim dotokom ekonomskih imigrantov iz Jugoslavije.¹¹ Ta stališča so gotovo pogojena s kriznimi ekonomskimi razmerami v Sloveniji, kjer hitro narašča brezposelnost. Prav tako večinski odgovori slovenskih anketirancev nasprotujejo sprejemu morebitnih prihodnjih političnih beguncev s Kosova ali z drugih področij Jugoslavije, čeprav je slovenska javnost do sedaj kazala dokaj razumevanja do kritičnih razmer Albancev na Kosovu zaradi srbske represije nad njimi.¹² Slovenci se očitno bojijo nadaljnjih političnih konfliktov, do katerih bi utegnili priti zaradi množičnega prihoda političnih beguncev iz drugih jugoslovanskih republik in morda tudi ekonomskih stroškov za sprejem političnih beguncev iz Jugoslavije. Nekaj večja je pripravljenost za sprejemanje družinskih članov jugoslovanskih imigrantov, čeprav ni velika. Za njihovo sprejemanje se odloča približno tretjina anketirancev. Anketiranci se le z nekaj višjimi deleži svojih odgovorov odločajo za sprejemanje strokovnjakov in podjetnikov iz drugih okolij Jugoslavije, torej za maloštevilčne kategorije imigrantov, ki prinašajo koristi imigrantskim družbam in za katere imajo odprta vrata vse imigrantske države.¹³

Kakšne so zamisli o ravnanju z imigranti iz Jugoslavije, ki so že v Sloveniji, kjer trajneje živijo in delajo? Anketiranci se zavzemajo za selektiven sprejem trajnejših imigrantov, in sicer za sprejem le tistih kategorij trajnih imigrantov, ki so se prilagodili tukajšnjim razmeram in ki jih slovensko gospodarstvo potrebuje (58% odgovorov). Uravnoteženi pa so nižji deleži odgovorov (16%), naj se večina vrne

⁹ SJM 90/2.

¹⁰ 5 Glej M. Kritiz in drugi ed.: *Global Trends in Migration*, The Center for Migration Studies, New York 1983 – R. Cohen: *The New Helots*, Avebury, Gower, Publication Co. Aldershot 1987.

¹¹ SJM 90/2.

¹² SJM 88, SJM 89, SJM 90.

¹³ SJM 90/2.

domov, ker ogrožajo delovna mesta domačinov, in odgovorov, da jih je treba sprejeti, saj že dolgo časa živijo in delajo v Sloveniji. Javno mnenje v Sloveniji je torej naklonjeno le tistim kategorijam trajnih imigrantov iz Jugoslavije, ki so se vživeli v razmere slovenske družbe in ki so z gospodarskih vidikov težko nadomestljivi. Opozoriti je treba na ne pomemben delež stališč, ki izražajo izrazito nerazpoloženje do imigrantov iz Jugoslavije, po katerih naj bi ti zapustili Slovenijo, ker ogrožajo sedanje omejene zaposlitvene možnosti avtohtonega prebivalstva. To stališče slovenskega javnega mnenja se izrazito potrjuje s stališči do prihodnjega odpuščenja delavcev zaradi prestrukturiranja gospodarstva in reševanja ekonomske krize. Polovica anketirancev meni, da bi najprej morali odpustiti delavce iz drugih republik, potem šele Slovence. Slovenska javnost v zvezi s prihodnjo brezposelnostjo ščiti predvsem avtohtono prebivalstvo in meni, da bi imigrantom kazalo zagotavljati manjšo stopnjo socialne varnosti v zvezi z zaposlitvijo kot avtohtonemu prebivalstvu. Vendar pa so odgovori, po katerih bi kazalo odpustiti odvečne delavce ne glede na narodnostno pripadnost, kar številni (37% odgovorov). S povečanjem nezaposlenosti v sedanjem obdobju naraščajo deleži odgovorov, ki diskriminirajo prihodnje pojave nezaposlenosti po merilu narodnostne pripadnosti.¹⁴

Zdi se, da moramo stališča do trajnejših imigrantov v Sloveniji označiti kot takšna, ki se porajajo med avtohtonim prebivalstvom v težkih časih ekonomske krize in v časih pregretyh političnih mednacionalnih konfliktov.

Že dalj časa je slovensko javno mnenje odločeno, da so najbolj sprejemljivi načini ravnanja trajnih imigrantov v Sloveniji omejeni procesi adaptacije in delnega kulturnega pluralizma. Javnost namreč meni, naj se imigranti naučijo slovenščine in prilagodijo razmeram v Sloveniji, hkrati pa naj med seboj uporabljajo svoj izvorni jezik in gojijo kulturo. Gre za podobna ravnanja, kakršna srečamo med mednarodnimi imigranti v zahodnoevropskih imigrantskih družbah. Ta ravnanja se približujejo procesom adaptacijske akulturacije,¹⁵ ki pomeni, da se imigranti priučijo novi kulturi, brez česar niso mogoči procesi njihovega prilagajanja in socialne promocije v imigrantski družbi. Nerazvita stopnja adaptacije je predvsem proces enosmerne prilagajanja ali proces problematične diglosije, ki pomeni, da imigranti v institucijah imigrantske družbe uporabljajo dominantni jezik in da se prilagajajo kulturi imigrantske družbe. Vendar to prilagajanje in sprejemanje elementov kulture imigrantske družbe ne pomenita njihove asimilacije, ker svojo izvorno kulturo in jezik gojijo v svojih imigrantskih etničnih skupnostih in ju ne opuščajo, kar govori za uveljavljanje procesa delnega, omejenega kulturnega pluralizma. Deleži Slovencev, ki se zavzemajo za uveljavitev razvitih procesov adaptacije in kulturnega pluralizma med imigranti, so nizki, saj jih le malo sodi, da je mogoče zagotoviti imigrantom raznovrstnih etničnosti, ki razpršeno bivajo po Sloveniji, možnosti za enakopravno obravnavo njihovih kultur, kar bi zahtevalo zagotavljanje šolanja v njihovem maternem jeziku in možnosti za uporabo njihovih jezikov v vseh okoljih in institucijah, kjer bivajo. To bi hkrati zahtevalo visoko razširjeno znanje številnih jezikov jugoslovanskih narodov in narodnosti med avtohtonim slovenskim prebivalstvom. Nizke deleže stališč do uveljavitve razvitejših adaptacij in kulturnega pluralizma med emigranti, ki temeljita na enakopravnosti, etničnosti, večsmernih prostovoljnih kulturnih komunikacijah, ocenjujemo

¹⁴ SJM 90, SJM 90/2.

¹⁵ Glej P. jKlinar: Through Adaptational Acculturation to the Integration of Second Generation Immigrants, UNESCO International Conference on the Socio-Cultural Integration, Bled 8. VI. 1989.

za realne, saj v sodobnosti prihaja med migranti do njihovega vključevanja v imigrantsko družbo v glavnem na temelju procesov adaptacijske akulturacije, omejenih in delnih procesov adaptacije in kulturnega pluralizma. Skrajne načine ravnanja trajnih imigrantov (asimilacija, izolacija, vračanje po krajšem obdobju bivanja v Sloveniji) javno mnenje v Sloveniji v bistvu zavrača. Omejeni procesi adaptacije in kulturnega pluralizma ne izključujejo procesov asimilacije imigrantov. Ker ti procesi, kot smo že omenili, temeljijo na procesih adaptacijske akulturacije, se odpirata dve opciji. Imigranti vztrajajo pri ohranjanju svoje kulture, tako da utrjujejo svoje imigrantske etnične skupnosti in imajo za to dovolj podpore v imigrantski družbi kakor tudi v izvorni emigrantski družbi, ter se na ta način ob hkratnem sprejemanju elementov dominantne kulture preko etničnega pluralizma vključujejo v imigrantsko družbo. Druga možnost pa je, da imigranti, še posebej druga generacija, začnejo opuščati svojo kulturo in sprejemati dominantno kulturo imigrantske družbe, kar pomeni, da začetna stopnja asimilacije – akulturacije začenja preraščati v višje stopnje asimilacije. Procesi omejene stopnje adaptacije in procesi adaptacijske akulturacije ne izključujejo asimilacije imigrantov, ki se v sodobnosti odvija predvsem kot nenasilen proces tihe asimilacije.¹⁶ Nenazadnje neredki imigranti, ki bivajo v družbah z razvitejšo kulturo in civilizacijo od njihovih izvornih družb, postopno sprejemajo takšno kulturo, ki jim zagotavlja socialno promocijo.¹⁷

Priznavanje pravic imigrantom

Javno mnenje v Sloveniji je precej omejitveno razpoloženo do priznavanja pravic imigrantom, kar je značilno za sedanje zaostrene mednacionalne konflikte v Jugoslaviji, ki vplivajo na mednacionalne odnose v Sloveniji. Avtohtono prebivalstvo se po podatkih zadnje raziskave kar izrazito zavzema za pravice imigrantov, ki bi jim zagotavljale možnosti za gojenje odnosov z matičnim narodom. Z višjimi deleži pritrdilnih odgovorov kot nikalnih sodijo, da bi imigrantom kazalo zagotoviti pravice do izražanja njihove kulture in razvijanja njihovih gospodarskih dejavnosti. Nekaj višji so tudi deleži pritrdilnih odgovorov nad nikalnimi o priznavanju pravic imigrantom glede lastnih kulturnih organizacij in svobodne rabe njihovega jezika. Če posplošimo, moramo reči, da se slovenska javnost zavzema za nekatere kulturne pravice imigrantov in za uveljavljanje njihovih etničnih gospodarskih dejavnosti. Ti pogledi so v bistvu skladni z že omenjenimi zavzemanji za uveljavljanje procesov omejene adaptacije in kulturnega pluralizma imigrantov, razširjenih z etnično poslovno dejavnostjo imigrantov.

Po drugi strani pa anketiranci nasprotujejo zagotavljanju posebnih političnih, šolskih in komunikacijskih pravic imigrantom. Tako kar poudarjeno nasprotujejo pravici imigrantov do samostojnega šolstva in do lastnih političnih strank. Niso naklonjeni, da bi imigranti imeli pravico do javne uporabe nacionalnih simbolov in da bi lahko na območjih, kjer živijo, ustanavljali posebne narodne skupnosti ter svoja množična komunikacijska sredstva. Prav tako je več odklonilnih kot pritrdilnih stališč, da bi imigranti imeli svoje poslance v republiški skupščini, nekaj večja pa je naklonjenost javnega mnenja glede predstavnštva imigrantov – odbornikov v občinskih skupščinah.¹⁸

¹⁶ E. Susić, D. Sedmak: *Tiha asimilacija*, SLORI Trst 1983.

¹⁷ P. von den Berghe: *The Ethnic Phenomenon*, Praeger, New York 1987, str. 214–237.

¹⁸ *SJM* 90/2.

Pogledi slovenskega javnega mnenja o uveljavljanju samostojnega šolstva so zavrnilni in kažejo, da ni prisotno prepričanje o zagotavljanju pravic imigrantom za uveljavljanje razvitejših procesov adaptacije in kulturnega pluralizma. Anketiranci nasprotujejo posebni politični in komunikacijski dejavnosti imigrantov, razen na lokalni oblastni ravni, ker se v sedanjih razmerah očitno bojijo, da bi mogli postati sredstvo za politične manipulacije in izvor ostrih nacionalnih konfliktov ter morebitnih nemirov v Sloveniji. Podatki, ki kažejo na nerazporejenost javnosti do ustanavljanja posebnih etničnih skupnosti imigrantov, niso spodbudni in ne izražajo sodobnejših, tolerantnejših pogledov avtohtonega prebivalstva do imigrantov. Zdi se, da celoten sklop priznavanja in nepriznavanja pravic imigrantov kaže na ostrino političnih jugoslovanskih mednacionalnih konfliktov, ki ustvarjajo ksenofobične in diskriminatorne poglede avtohtonega prebivalstva na imigrante v teh posebnih razmerah. Ti pogledi zaostajajo za priznavanjem pravic mednarodnim imigrantom v normalnih razmerah v razvitejših imigrantskih družbah, kjer imigrantske etnične skupnosti delujejo, imajo možnosti za izdajanje lastnih glasil, zastopnost v lokalnih organih ipd. Posebne politične dejavnosti pa mednarodnim imigrantom v bistvu niso dopuščene in načelo političnega pluralizma zanje ne velja.¹⁹

Metodološka obdelava podatkov iz raziskave SJM 90/2 pokaže na izrazite razlike v zvezi s stališči do priznavanja pravic avtohtonim in imigrantskim manjšinam v Sloveniji. Anketiranci se zavzemajo za priznavanje večjega števila pravic avtohtonim kot imigrantskim manjšinam. Širša je naklonjenost za priznavanje kulturnih in ekonomskih pravic avtohtonim manjšinam kot imigrantom. Avtohtonim manjšinam prevladujoči pritrdilni odgovori priznavajo pravice do lastnih množičnih komunikacijskih sredstev, samostojnega šolstva, ustanavljanja posebnih narodnostnih skupnosti, predstavništva v lokalnih in republiških skupščinah in uporabe nacionalnih simbolov. Je pa slovensko javno mnenje tudi do avtohtonih narodnostnih manjšin nerazporejeno v zvezi z ustanavljanjem lastnih političnih strank, kar kaže, da se slovenska javnost počasi navaja na razvitejši politični pluralizem, ki omogoča politično organiziranje ne le narodov, marveč tudi etničnih manjšin, saj brez tega le-te težko dosejajo svojo avtonomijo.²⁰

V kontekst priznavanja pravic imigrantom sodi tudi vsebinski sklop, ki zadeva pogoje pridobivanja slovenskega državljanstva imigrantov. Slovensko javno mnenje ne izključuje možnosti za avtomatično pridobivanje državljanstva dosedanjih trajnih imigrantov, pa tudi ne pridobivanja z registracijo. Hkrati pa za trajne imigrante postavlja zahtevne pogoje naturalizacije, ki kažejo neliberalno, protekcionistično politično usmeritev.²¹ Gre za več pogojev, za katere se zavzemajo anketiranci: od daljšega obdobja stalnega bivanja (8 let), trajne zaposlenosti,

¹⁹ – Glej Z. Layton – Henry ed: *The Political Rights of Migrant Workers in Western Europe*, Sage, London 1990.

– J. Rex, D. Joly ed: *Immigrant Associations in Europe*, Gower, Aldershot 1987

– P. Kliner: *Uresničevanje pravic različnih kategorij imigrantov*, RI-FSPN, Ljubljana 1990.

²⁰ Povezanost odgovorov na vprašanja o pravicah, ki naj jih ustava avtohtonim narodnim manjšinam oziroma priselencem (vprašanja B25A in B25B so za 12 različnih pravic opisana v vprašalniku SJM '90-2, stran 13) smo raziskali s pomočjo tabel 2×2 in χ^2 testa. Pri vsakem vprašanju sta bila možna dva odgovora: DA (kodiran z 1) in NE (kodiran z 2). Rezultati so pokazali, da so odgovori za pare vprašanj za vsako posamezno pravico povezani z zanesljivostjo vsaj 99%. Ker smo želeli dobiti še oceno, v katero smer (ali proti DA ali proti NE) se nagibajo odgovori pri vprašanih B25A in B25B ter kakšne so razlike deležev odgovorov v izvendagonalnih celicah tabel (v celicah s kombinacijami odgovorov DA, NE in NE, DA) smo si 'sposodili' izračune, ki jih premore podprogram T-Test za odvisne vzorce v programskem paketu SPSSPC+ (Cveto Trampuž)

²¹ Glej G. de Rham: *Naturalisation, The Politics of Citizenship Acquisition*, v Z. Layton-Henry ed.: *The Political Rights of Migrant Workers in Western Europe*, Sage, London 1990, str. 158–185.

dobrega znanja slovenščine, do nekaznovanosti. 20% anketirancev celo sodi, naj opravijo prosilci za pridobitev državljanstva z naturalizacijo še nekakšen državljanski izpit, kar je razumeti, da na ta način izrazijo priznavanje obstoječega političnega sistema in lojalnost do njega. Slovensko javno mnenje je nenaklonjeno zamisli o dvojnem državljanstvu imigrantov, ki bi poleg slovenskega lahko pridobili ali ohranili še državljanstvo svoje izvorne republike. Dvojno državljanstvo sodobna migracijska teorija priznava za primeren način uresničevanja političnih pravic imigrantov in za dobro šolo učenja politične tolerance.²²

Slovenska javnost je v sedanjih razmerah dokaj omejevalna, še posebej v zvezi s priznavanjem političnih pravic imigrantom. Političnega pluralizma očitno ne razume dovolj celovito, marveč se zadovolji le s političnim pluralizmom na ravni večstrankarskega združevanja avtohtonega prebivalstva v nacionalnih okvirih. Hkrati omejevalni odnos do imigrantov v sedanjem konfliktnem času, viden v stališčih do selektivnega sprejemanja, odpuščanja z dela, odnosov omejene adaptacije, omejevanja političnih in drugih pravic in strogih naturalizacijskih pogojev imigrantov, ne kaže le na pojave ksenofobije, regresivnega nacionalizma in diskriminacije, marveč tudi na zaostajanje procesov etničnega pluralizma. Sodimo, da se v Sloveniji začenjajo iz sklopa strukturalnega pluralizma uresničevati nekateri elementi političnega, ekonomskega, idejnega pluralizma, ne pa tudi elementov etničnega pluralizma. Moremo sklepati, da je od vseh elementov strukturalnega pluralizma etnični pluralizem najtežje uresničljiv in da izrazito zaostaja za začetnimi razvojnimi fazami drugih vrst pluralizma, kar velja tudi za druge bolj razvite večetnične družbe.

*Povezanost stališč o razmerjih med avtohtonimi in imigrantskimi prebivalci v Sloveniji*²³

Sedanji konfliktni mednacionalni odnosi v Jugoslaviji povzročajo med anketiranci množične občutke ogroženosti. Povezava stališč o tej ogroženosti s stališči o nenasilnih spopadih in državljanski vojni, kakor tudi s stališči o hudih, vendar nenasilnih spopadih in državljanski vojni, kakor tudi s stališči o hudih, vendar nenasilnih konfliktih, kot dveh poteh razhajanja Jugoslavije opozarja na povezavo sedanjih občutkov ogroženosti z razmišljanji o temnih in nevarnih predvidenjih prihodnjih dogajanj ob prestrukturiranju Jugoslavije.

Kažejo se povezave med ocenami o slabih mednacionalnih odnosih v Sloveniji in stališči o zavračanju različnih kategorij potencialnih imigrantov. Vidne so tudi povezave stališč o slabih mednacionalnih odnosih v Sloveniji s stališči o vračanju

²² T. Hammar: State, Nation and Dual Citizenship, v: W. R. Brubaker: Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America, Univ. Press of America, New York 1989, str. 81–96.

²³ Ugotovitve so bile dobljene z analizo tabel za nekatere pare vprašanj, opisanih v vprašalniku SJM '90-2 v poglavju C, stran 19–23 in z analizo tabel med pari vprašanj iz poglavij C in H (stran 33–35). Demografska vprašanja H so bila (kjer je bilo to dopustno in smiselno) zaradi praktičnih razlogov združena v manjše število razredov (spremembe so dokumentirane v opisu datoteke v raziskovalnem centru SJM). Ničelno hipotezo pri testu χ^2 , da vprašanja niso paroma povezana, smo pri vseh upoštevanih tabelah lahko zavrnili s tveganjem, manjšim od 5%. Vse teoretične frekvence so bile vsaj 5. Pri razlagi povezanosti smo poleg strukturalnih odstotkov upoštevali še standardizirane rezidualne (standardizirane razlike med teoretičnimi in empiričnimi frekvencami), ki so pri pogoju nepovezanosti vprašanj, porazdeljeni približno po standardizirani normalni porazdelitvi. Če je v neki celici tabele standardiziran rezidual po absolutni vrednosti večji od 2, lahko 'približno' sklepamo s tveganjem manjšim od 5%, da je razlika med teoretično in empirično frekvenco velika. Tako lahko dobimo hitro informacijo o celicah tabele, ki največ 'prispevajo' k povezanosti odgovorov vprašanj, ki tabelo določata (Haberman). (Cveto Trampuž)

večine imigrantov, ki ogrožajo delovna mesta domačinov. Po drugi strani pa se stališča o pozitivnih ocenah mednacionalnih odnosov v Sloveniji povezujejo s stališči o sprejemu vseh trajnih imigrantov, ker že dolgo časa živijo in delajo v Sloveniji.

Pričakovane so povezave med stališči o zavračanju novih imigrantov, ki iščejo delo, in stališči o vračanju imigrantov, ki delajo v Sloveniji, češ da ogrožajo delovna mesta avtohtonega prebivalstva. Opazne so zveze med stališči o zavračanju morebitnih političnih beguncev iz Jugoslavije s stališči o vračanju večine imigrantov iz Slovenije, ker ogrožajo delovna mesta domačinov. Anketiranci, ki se zavzemajo za to da naj bi se večina imigrantov iz Slovenije vrnila domov, se z nadpovprečnimi deleži odločajo proti prihodnjim imigracijam v Slovenijo za vse kategorije potencialnih imigrantov, kot so tudi: strokovnjaki in podjetniki ter družinski člani imigrantov.

Kategorija nerazporejenih anketirancev do imigrantov v Sloveniji, za katere sodi, naj se vrnejo, ker ogrožajo delovna mesta domačinov, z nadpovprečnimi deleži svojih odgovorov tudi sodi, naj bi najprej kazalo odpustiti delavce iz drugih republik, potem šele Slovence, ko prihaja zaradi prestrukturiranja gospodarstva do odvečne delovne sile.

Logična se kaže povezava stališč o sprejemu prilagojenih trajnih imigrantov, ki jih slovensko gospodarstvo potrebuje, s stališči o njihovi prilagoditvi slovenskim razmeram s priučitvijo jezika in uporabljanjem njihovega izvornega jezika in njihove izvorne kulture v medsebojnih stikih (procesu omejene delne adaptacije in kulturnega pluralizma s procesi adaptacijske akulturacije).

Ne presenečajo povezave stališč o adaptaciji trajnih imigrantov na slovenske razmere s priučitvijo slovenskega jezika ob hkratnem ohranjanju njihovega izvornega jezika in kulture v medsebojnih odnosih s stališči o znanju slovenščine kot naturalizacijskem pogoju za pridobitev slovenskega državljanstva.²⁴

Opisane povezave stališč, ki so statistično pomembne, naš navajajo na nekatere sklepe ugotovitve:

1. Vse ugotovljene zveze so logične in po vsebinski plati ne presenečajo.
2. Ogroženost zaradi zaostrenih mednacionalnih konfliktov v Jugoslaviji se pojavlja zaradi bojzani pred nasilnimi in drugimi konflikti, ki utegnejo izbruhniti ob prestrukturiranju Jugoslavije.
3. Ocene mednacionalnih odnosov v Sloveniji so povezane z odnosi do imigrantov iz drugih okolij Jugoslavije. Negativne ocene mednacionalnih odnosov izražajo nerazporejenost do imigrantov, ki bivajo v Sloveniji, in do prihodnjih imigracij iz drugih okolij Jugoslavije v Slovenijo. In obratno, pozitivne ocene mednacionalnih odnosov v Sloveniji se povezujejo z naklonjenimi stališči do imigrantov.
4. Stališča o vračanju imigrantov iz Slovenije so povezana s stališči o prihodnjem zavračanju različnih kategorij novih imigrantov v Slovenijo. Ta stališča pojasnjujejo razlogi za vračanje imigrantov, ki so v ogrožanju delovnih mest avtohtonih prebivalcev, zato naj bi bilo treba ob prestrukturiranju gospodarstva najprej odpuščati imigrantske delavce.
5. Slovensko javno mnenje se zavzema za sprejem prilagojenih imigrantov, ki jih potrebuje slovensko gospodarstvo, ki znajo slovensko, med seboj pa govorijo v svojem jeziku in gojijo svojo kulturo.

²⁴ SJM 90/2.

1. Ocene o mednacionalnih odnosih v Jugoslaviji in v Sloveniji označujejo, za bolj kritične, kategorije mlajših anketirancev, ki nasploh veljajo za bolj kritične kategorije od starejših kategorij – pa zaradi tega je tudi med mlajšimi več izrazov ogroženosti. Mlada generacija se zaveda pomena nacionalnih konfliktov in dolgotrajnih ter težavnih poti za njihovo reševanje.

2. Neslovenci (pretežno imigranti), ki bivajo v Sloveniji, bolj pozitivno ocenjujejo nacionalne odnose v Jugoslaviji in Sloveniji od avtohtonega slovenskega prebivalstva. To prihaja še posebej do izraza med Srbi, Črnogorci in deklariranimi Jugoslovani. Iz te ugotovitve sledi, da imajo Neslovenci blažja ali drugačna merila za ocenjevanje mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji in v Sloveniji oziroma da ne opažajo vseh nacionalnih konfliktov, ali pa da se nočejo o njih kritično izražati, ali pa da so z njimi premalo vsestransko seznanjeni. Sami se namreč s podpovprečnimi deleži izjavljajo za neseznanjene ali nevedne ocenjevalce mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji. Iz nadpovprečno ugodnih ocen mednacionalnih odnosov v Sloveniji pa sledi, da Neslovenci v tem okolju ne doživljajo kakšnih izrazitejših mednacionalnih konfliktov med njimi in avtohtonim prebivalstvom.

3. Kategorije z različnimi delovnimi položaji najbolj pogosto v raziskavah javnega mnenja diferencirano ocenjujejo družbena dogajanja. Zdi se pomembna ugotovitev, da pri ocenah mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji in Sloveniji te razlike ne prihajajo do izraza, to pa pomeni, da so kategorije z različnimi delovnimi in socialnimi položaji dokaj enotne v ocenah mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji in v Sloveniji. Le deleži ogroženosti zaradi razmer v Jugoslaviji so med kategorijami z višjimi delovnimi položaji nadpovprečni. Ti se zaradi širše razgledanosti očitno bolj zavedajo nevarnosti, ki jih nosijo s seboj nacionalni konflikti.

4. Nekakšno logično nadaljevanje ugodnih ocen mednacionalnih odnosov s strani Neslovencev se kaže v njihovi pripravljenosti za sklepanje medosebnih odnosov s pripadniki drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti. Neslovenci, vključno s Srbi in Črnogorci ter Jugoslovani, ki bivajo v Sloveniji, poudarjeno izražajo pripravljenost sklepati prijateljske odnose s Slovenci. Prav tako se odločajo Srbi, Črnogorci in deklarirani Jugoslovani v zvezi z Albanci. Z njimi so pripravljene z nadpovprečnimi deleži sklepati prijateljske odnose, odnose etnične distance pa izražajo z nizkimi, podpovprečnimi deleži svojih stališč. Stališča Srbov, Črnogorcev in deklariranih Jugoslovanov, ki živijo v Sloveniji, do Hrvatov ne kažejo na kakšna odstopanja od povprečja odgovorov ali na povezave, iz katerih bi mogli sklepati o izrazitejšem izražanju medsebojnih disjunktivnih odnosov. Imigranti v Sloveniji se vedejo glede mednacionalnih odnosov specifično. Lahko, da so bolj previdni v svojih stališčih o pripravljenosti za sklepanje prijateljskih odnosov z avtohtonimi prebivalci in s pripadniki drugih jugoslovanskih narodov, v kar jih sili negotov imigrantski status. Ni mogoče izključiti njihove resnične pripravljenosti za sklepanje prijateljskih stikov z avtohtonim prebivalstvom, kar se pogosto dogaja pri vseh imigrantih, ki jim prijateljski odnosi z avtohtonimi prebivalci zagotavljajo priznanje za njihovo popolnejšo adaptacijo ali asimilacijo v imigrantsko družbeno okolje. Njihova pripravljenost za sklepanje prijateljskih odnosov s Slovenci, Albanci, Hrvati in majhnimi izrazi etnične distance do njih so ugotovitve, ki silijo k nadaljnjim razmišljanjem. Srbski politični režim je s slovenskim in hrvaškim v konfliktu in tako nastajajo medsebojni mednacionalni in medetnični konflikti, še posebej pa so očitni med Srbi, Črnogorci in Albanci. Zastavlja se vprašanje, ali na srbske, črnogorske in deklarirane Jugoslovane – imigrante v Sloveniji ne vplivajo

politično spodbujeni mednacionalni konflikti. Ali politični sistemski konflikti ne vplivajo na njihove individualne medetnične odnose? Ali politični odnosi še niso povsem zastrupili individualnih medetničnih odnosov? Ali ostaja upanje, da so mednacionalni konflikti predvsem politični, medsystemski konflikti in manj medosebni konflikti? Ali se imigranti morda vedejo drugače od svojih rojakov, ki bivajo v izvornih emigrantskih okoljih? Ali morda mednacionalnih konfliktov ne kaže enačiti z medetničnim sovraštvom?

5. Kategorije anketirancev v slovenskem javnem mnenju, pri katerih bolj prihajajo do izraza stališča etnične distance do pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti, so kategorije z nižjim delovnim statusom (nekvalificiranost, nižja izobrazba, nezaposlenost, kmetje). Te ugotovitve potrjujejo iste ugotovitve iz prejšnjih raziskav in kažejo, da je etnična distanca bolj prisotna pri manj izobrazjenih in pri tistih, ki se znajdejo v neposrednem konkurenčnem spopadu z imigrantskimi delavci.

6. Novim imigracijam v Slovenijo nasprotujejo kategorije z nižjimi delovnimi položaji, takšni pogledi seveda niso skladni z interesi Neslovencev imigrantov, ki bivajo v Sloveniji. Za sprejem novih selekcioniranih kategorij imigrantov (strokovnjakov, podjetnikov) so zavzete kategorije z višjimi delovnimi položaji. Kategorije z nižjimi delovnimi položaji tudi nasprotujejo sprejemu trajnih imigrantov in poudarjajo ekstremna stališča o vračanju vseh kategorij imigrantov. Do trajnih imigrantov so kategorije z višjimi delovnimi položaji bolj tolerantne. Slovenci so seveda bolj zavzeti kot Neslovenci (imigranti) za selektiven sprejem trajnih imigrantov v Sloveniji.

7. Diferenciacija stališč med Slovenci in Neslovenci (imigranti) v zvezi z imigracijami se nadaljuje. Slovenci se izjavljajo za omejeno adaptacijo trajnih imigrantov, imigranti pa seveda podpirajo popolnejšo adaptacijo s kulturnim pluralizmom. Med obema kategorijama anketirancev so vidne razlike v zvezi s priznavanjem pravic imigrantom in odpuščanjem odvečne delovne sile. Imigranti so tisti, ki, razumljivo, poudarjajo, da se jim priznajo različne pravice in da naj se odpuščajo odvečni delavci ne glede na narodnostno pripadnost. Za omejene pravice imigrantov in za odpuščanje Neslovencev z dela ob prestrukturiranju gospodarstva pred Slovenci pa se izjavljajo kategorije Slovencev (bolj izrazito kategorije z nižjimi delovnimi položaji). Kategorije z višjimi delovnimi položaji so tolerantnejše do priznavanja pravic imigrantom.

8. Imigranti so naklonjeni dvojnemu državljanstvu in nenaklonjeni različnim pogojem za pridobitev slovenskega državljanstva z naturalizacijo. Kategorije z višjimi delovnimi položaji podpirajo med naturalizacijskimi pogoji za pridobitev državljanstva znanje slovenskega jezika s strani imigrantov, izražajo pa tudi podporo glede možnosti za pridobitev dvojnega državljanstva imigrantov.

9. Nestrinjanje z novimi imigracijami in izrazitejšo netoleranco do trajnih imigrantov še posebej izražajo kategorije z nižjimi delovnimi položaji. Imigranti so zainteresirani za priznavanje številnih pravic in za procese vključevanja preko procesov popolnejše adaptacije in kulturnega pluralizma, kar pa ni povsem sprejemljivo za avtohtono prebivalstvo.

10. Kategorije, ki se nagibajo k tolerantnejšemu priznavanju večine pravic imigrantov, se hkrati bolj zavzemajo za to, da bi trajnim imigrantom bilo mogoče pridobiti slovensko državljanstvo avtomatično ali z registracijo, na lažji način od

naturalizacije, kjer razpolaga državna oblast z diskrecijsko pravico do podeljevanja državljanstva.²⁵

11. Med pristaše in potencialne volilce opozicijskih strank štejemo tiste, ki bi glasovali, če bi bile sedaj volitve v republiško skupščino, za SSS in LDS. Pristaše in potencialne volilce levih opozicijskih strank SSS in SDP obravnavamo kot eno kategorijo, zaradi tega, da ne pride do prevelike razpršenosti odgovorov, pristaše LDS kot druge opozicijske stranke pa obravnavamo posebej. Vse pristaše Demosove vladajoče koalicije (SDZ, SDZS, SKD, SKZ-LS, ZS in LS) obravnavamo kot skupno kategorijo iz istega, že pojasnenega metodološkega razloga. Vse te stranke so v vladajoči koaliciji, so pa med njimi seveda politične razlike.²⁶

Najnižji deleži pozitivnih ocen mednacionalnih odnosov v Sloveniji so med pristaši obeh levih opozicijskih strank.

Pristaši LDS izstopajo po izražanju pripravljenosti povezovanja v primarnih odnosih s pripadniki drugih jugoslovanskih narodov, vključno s Srbi in Albanci, zaradi tega so deleži njihovih izrazov etnične distance minimalni. Pristaši SSS in SDP se glede odnosov s Srbi odločajo za podpovprečne deleže etnične distance. Značilnost pristašev vladajoče koalicije Demosa je, da so pripravljeni le s Hrvati bolj izrazito vstopati v dobre sosedске odnose (sekundarni odnosi), drugače pa bolj od pristašev drugih političnih strank izražajo etnično distanco do pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov. Ta je vidnejša do pripadnikov vseh jugoslovanskih narodov, razen Hrvatov, Italijanov in Madžarov, bolj izrazita pa je do Srbov in Črnogorcev, pa tudi do Albancev. Po drugi strani pristaši Demosovih strank izražajo podpovprečno pripravljenost vstopanja v primarne odnose s pripadniki drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti. Očitno je, da so Demosovi pristaši v svojih predvidevanjih o pripravljenosti razvijanja individualnih medetničnih stikov pod vplivom sedanjih političnih razmerij v Jugoslaviji.

Značilno za dokajšnjo politično neopredeljeno skupino je, da je prav izrazito neodločena v svojih pogledih na pripravljenost (ne)razvijanja stikov s pripadniki drugih jugoslovanskih narodov.

Sprejemu nekaterih kategorij novih imigrantov so bolj naklonjeni pristaši LDS (in to političnih beguncev, strokovnjakov in podjetnikov, družinskih članov imigrantov). Tako se odločajo glede družinskih članov imigrantov tudi pristaši SSS in SDP. Pristaši Demosovih strank bolj poudarjeno zavračajo kategorijo delavcev iz drugih okolij, ki iščejo delo, pa tudi kategorije družinskih članov imigrantov, ki so že zaposleni v Sloveniji. Tudi pri odnosu do trajnejših imigrantov v Sloveniji v zvezi z njihovim sprejemom ali zavračanjem so vidne razlike med pristaši različnih skupin strank. Bolj tolerantni so do sprejema imigrantov pristaši levih opozicijskih strank in pristaši LDS, manjša toleranca do imigrantov z bolj izraženimi stališči do njihovega vračanja je vidna pri pristaših strank Demosove koalicije. Pristaši SSS in SDP bolj izrazito od drugih podpirajo dosedanje popolnejše adapta-

²⁵ JSMJ 90/2

- Za analizo odnosov med numeričnimi spremenljivkami B25IF1 in B25IIF1 ter F9 in nominalnimi spremenljivkami oziroma vprašanji iz poglavja H in vprašanji D14 ter B7 v vprašalniku SJM '90-2, smo uporabili analizo variance. Vrednosti spremenljivk B25IF1 in B25IIF2 so vrednosti prve glavne komponente (pri vsaki je pojasnjene 50% variance), ki smo jo dobili s pomočjo podprograma FACTOR in metode PC (principal components method), iz vprašanj B25Bd, f, g, i, k, l za B25IIF1 in B25Ba, b, c, e, h za B25IF1 opisanih v navedenem vprašalniku na strani 13. Ničelno hipotezo, da so povprečja spremenljivke G2 enaka v vseh skupinah, določenih z nominalnimi spremenljivkami, smo pri vseh upoštevanih analizah lahko zavrnili s tveganjem, manjšem od 5%. Kakšen je pomen povprečnih vrednosti numeričnih spremenljivk v posameznih skupinah in v celotnem vzorcu, smo ugotavljali na osnovi porazdelitev odgovorov pri posameznih vprašanjih. Predpostavili smo, da so vrednosti navedenih vprašanj dane v intervalni skali. (Cveto Trampuz)

²⁶ - SJM 90/2 (uporabljena metoda standardiziranega reziduala in analiza variance)

cije in kulturnega pluralizma za trajne imigrante, pri Demosovih pristaših pa najdemo več poudarjenih ekstremnih stališč o vračanju trajnih imigrantov po obdobju bivanja v Sloveniji. Prav tako se kažejo razlike v pogledih med pristaši različnih skupin strank glede odpuščanja imigrantskih delavcev. Pristaši LDS in obeh strank leve opozicije bolj poudarjajo stališče, da bi kazalo odpuščati odvečne delavce ne glede na narodno pripadnost, čemur izraziteje nasprotujejo Demosovi pristaši, ki poudarjeno menijo, da bi bilo treba najprej odpustiti delavce iz drugih republik, potem pa šele Slovence in se hkrati s podpovprečnimi deleži odločajo za drugo možnost.

Ne preseneča, da so pristaši levih strank privrženi zamisli o pridobitvi državljanstva imigrantov na avtomatičen način in z registracijo, Demosovi pristaši pa tema lažjima načinoma pridobitve državljanstva imigrantov z nadpovprečnimi deleži svojih stališč nasprotujejo. Zagovorniki pridobitve številnih pravic imigrantov so med pristaši SSS, SDP, LDS, za omejene pravice imigrantov pa se odločajo Demosovi pristaši.

Zanimiv je podatek, da je mogoče najti največ pristašev SSS in SDP med Neslovenci, podpovprečni pa so njihovi deleži med Demosovimi pristaši.

12. V sklepnih ugotovitvah je treba omeniti, da pristaši političnih strank izražajo različen odnos do pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti. Pristaši LDS so najbolj pripravljeni vstopati v prijateljske odnose s pripadniki drugih jugoslovanskih narodov, medtem ko je pri pristaših Demosovih strank manj takšne pripravljenosti in več izrazov etnične distance. Sedanje politične razmere manj vplivajo na pristaše SSS, SDP in LDS v zvezi z njihovo pripravljenostjo za razvijanje medetničnih individualnih stikov, bolj pa te razmere vplivajo na pristaše koalicijskih Demosovih strank, ki so na oblasti. Pristaši vseh opozicijskih strank kažejo večjo naklonjenost do prihoda nekaterih kategorij imigrantov kakor tudi v odnosih do trajnejših imigrantov. Te ugotovitve so vidne tudi v zvezi s pridobivanjem državljanstva in različnih pravic imigrantov. Pristaši Demosa sledijo nacionalnim usmeritvam svojih strank, ki pa se v stališčih teh kategorij anketirancev sprevržejo tudi v nacionalistične poglede in v prevajanje nacionalnih jugoslovanskih konfliktov v individualne medetnične disjunktivne odnose.

Sklepne ugotovitve

1. Večletno zorenje slovenske nacionalne zavesti je pripeljalo do nakazanega izhoda iz krize mednacionalnih odnosov – pridobitve nacionalne avtonomije. Kriza mednacionalnih odnosov se zaradi različnih političnih konceptov med vzhodnimi in zahodnimi deli Jugoslavije in globoke ekonomsko-socialne krize ne razpleta, čeprav je v Sloveniji prišlo do sistema političnega strankarskega pluralizma.

2. Globalni, političnosistemski mednacionalni konflikti poslabšujejo mednacionalne odnose v Sloveniji, pa tudi individualne medetnične odnose, kar je vidno v pretežni določenosti pojavov etnične distance s političnimi razlogi.

3. Slovenska javnost izraža do imigrantov iz drugih okolij Jugoslavije podobna stališča, kot jih izraža avtohtono prebivalstvo do mednarodnih imigrantov – tujcev. Kažejo se stališča o omejevanju novih imigracij in o selekcioniranem sprejemanju trajnejših imigrantov. Pripravljenost za sprejemanje imigrantov temelji na ekonomskih razlogih in na kulturnih adaptacijskih sposobnostih imigrantov.

4. Slovensko javno mnenje je pripravljeno imigrantom priznati kulturne pravice in pravice za razvoj njihove etnične ekonomije skladno z zahtevami, da doseže-

jo procese adaptacijske akulturacije, omejene adaptacije in kulturnega pluralizma. Slovenska javnost pod vplivom zaostrenih globalnih nacionalnih konfliktov in ekonomske krize nasprotuje lastnemu političnemu delovanju imigrantov. Odnos slovenskega javnega mnenja do pravic imigrantov kaže na manjšo pripravljenost javnosti za uveljavljanje pravic imigrantov kot v razvitejših imigrantskih državah.

5. Nenaklonjenost slovenskega javnega mnenja do celovitejšega priznavanja imigrantskih pravic kaže, da je razumevanje političnega pluralizma v Sloveniji omejeno na strankarski pluralizem v nacionalnem okviru, ne pa tudi na politični pluralizem etničnih manjšin. Za to trditev govorijo tudi neliberalni pogledi na pogoje za pridobivanje slovenskega državljanstva imigrantov, z nerazpoloženjem do možnosti za dvojno državljanstvo imigrantov. Sodimo, da se celovitejši pluralizem v Sloveniji počasi uresničuje in da se etnični pluralizem kot njegova pomembna sestavina še ne pojavlja.

6. Povezanost stališč kaže na povezavo izrazov razmerij do imigrantov z ocenami mednacionalnih odnosov. Kritične ocene mednacionalnih odnosov zmanjšujejo toleranco do sprejema imigrantov. Na stališča o zavračanju imigrantov delujejo ocene, da imigranti ogrožajo delovna mesta avtohtonih prebivalcev v sedanji socialnoekonomski krizi. Povezava naslednjih stališč kaže na značilnosti imigrantov, ki jih je slovenska družba pripravljena sprejeti. To so: slovenskim razmeram prilagojeni imigranti, ki znajo slovensko, vendar svoje izvirne kulture ne opuščajo, in ki jih slovensko gospodarstvo potrebuje.

7. Imigranti bolj pozitivno ocenjujejo mednacionalne odnose v Jugoslaviji in Sloveniji kot avtohtono prebivalstvo, hkrati pa zaradi svojih specifičnih odnosov izražajo večjo pripravljenost za razvijanje prijateljskih odnosov ob obstoju nižjih deležev etnične distance s pripadniki drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti, tudi s tistimi, s katerimi je njihova izvorna republika v očitnih političnih konfliktih. Zastavlja se vprašanje o morebitnem manjšem vplivu političnih sistemskih mednacionalnih konfliktov na individualne medetnične odnose imigrantov.

8. Ocene mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji in Sloveniji niso diferencirane med kategorijami z različnimi delovnimi položaji, kar se le redko dogaja v raziskavah javnega mnenja.

9. Razumljive so razlike med Slovenci in imigranti glede sprejema in načinov prilagajanja imigrantov, priznavanja njihovih pravic, odpuščanja z dela ipd. Te razlike so vidne tudi med kategorijami z različnimi delovnimi položaji. Toleranca v medetničnih odnosih in še posebej do imigrantov se lomi na ravni nižjih in višjih delovnih statusov. Tako so najbolj nerazpoložene do imigracij, sprejema imigrantov, priznavanja imigrantskih pravic, pridobivanja državljanstva, do odpuščanja z dela ne glede na nacionalno pripadnost delavcev ipd. kategorije z nižjimi delovnimi statusi, med katerimi je mogoče tudi razkriti najbolj razširjena stališča etnične distance. Te kategorije avtohtonih prebivalcev se konkurenčno srečujejo s kategorijami imigrantov.

10. Pristaši vladajočih Demosovih strank mednacionalne odnose v Jugoslaviji in Sloveniji bolj kritično ocenjujejo od pristašev levih opozicijskih strank. Očitno obstoječi politični konflikti med jugoslovanskimi nacijami najbolj vplivajo na pristaše Demosovih strank, ki jih prevajajo na raven individualnih medetničnih odnosov, vidnih v poudarjenih stališčih etnične distance in netolerance do imigrantov. Pristaši opozicijskih strank so manj podvrženi vplivom globalnih političnih konfliktov na individualne medetnične odnose. Najbolj dosledno liberalen odnos s skoraj povsem odsotnimi stališči etnične distance do pripadnikov vseh jugoslovanskih narodov izražajo pripadniki LDS. Pripadniki LDS in levih opozicijskih strank

sporočajo tolerantne poglede do imigrantov. Med pristaši LDS jih je največ izobraženih in mladih. Neslovenci pa se najbolj štejejo za pristaše levih opozicijskih strank. Ti dve ugotovitvi nista nepomembni za razumevanje različnih stališč pristašev političnih strank do mednacionalnih odnosov in še posebej do imigrantov.

VIRI:

Norušis Marija J.: SPSS-x Introductory Statistics Guide, SPSS INC. Chicago, 1988.

Norušis Marija J.: SPSS-x Advanced Statistics Guide, SPSS INC. Chicago, 1988.

Haberman Shelby J.: Analysis of Qualitative Data, Volume 1, Academic Press, New York, 1978.

(ad 20, 23, 25 pripravil C. Trampuž)